

ФОЛКЛОРЕН / ТРАДИЦИОНЕН КАЛЕНДАР И НОВАТА УЧЕБНА ПРОГРАМА ПО ЛИТЕРАТУРА ЗА V КЛАС

Красимира Танева

Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“

Резюме. В настоящата статия се предлага вариант за развиване на *ключови компететности*, заложи в новата учебна програма по литература за V клас чрез темата *Фолклорен/традиционен календар* от учебното ѝ съдържание. За целта се позоваваме на фолклористични тези и на дидактически концепции във връзка с новите тенденции в обучението. Проектът включва: тема на конкретен урок и система от примерни учебни ситуации за реализирането ѝ (текстове, интернет ресурси и интерактивни техники).

Keywords: Folkloric/Traditional calendar, text, interactive techniques, Internet resources

Съвременното образование се базира на нови културологични и философски идеи, пряко е обвързано с прилагането на дидактически модели с цел реорганизиране на педагогическото взаимодействие учител – ученик, с използването на дигитални ресурси в процеса на обучение. Трансформациите в образователния процес са свързани с новите роли на субектите в педагогическия дискурс: учителят е фасилитатор, ментор; ученикът е активен партньор в класната стая и демонстрира своята инициативност, креативност чрез различни проекти.

В глобализацията се свят проблемът за националната и културната идентичност все повече е актуален и това предполага институцията училище да има своя позиция и мисия към онези, които утре ще бъдат „съвременните строители на България“. В новата учебна програма по литература за V клас са заложили идеи чрез учебното съдържание да се развият не само литературни, социокултурни и комуникативни компететности, но и ключовите: *умения за общуване на чужди езици, дигитална компететност, умения за учене, социални и граждански, културна компететност и умение за изразяване чрез творчество*. В настоящата статия ще предложим вариант за развиване на споменатите вече компететности чрез темата *Фолклорен/*

традиционен календар от учебното съдържание, като се позовем и на някои фолклористични и дидактически концепции, с оглед на идеята ни за: баланс между фактологичното и концептуалното знание за празника; създаване на учебни ситуации съобразно спецификата на ритуални практики по време на празниците; използване на художествени и нехудожествени текстове, за да могат петокласниците да възприемат календарния празник като система и да осмислят триединството действие – слово – магическо послание.

Фолклористични концепции

1. Фолклорният празник – събитие на промяната, чрез което се разграничават профанното и сакралното време. Изследователите на фолклора са единодушни в своята теза, че празникът е средство за регулиране на социалния живот, отражение е на специфични културни механизми и същевременно е система от взаимно обусловени елементи. В своята статия „Култура и празничност“ Тодор Иванов Живков посочва основополагащи характеристики за културния феномен: семиотичност, сакралност, регламентираност на ролевия репертоар и участниците в него, времева и пространствена обусловеност, подреденост и завършеност на отделните ритуални практики, използване на предметен и музикален реквизит, вербална комуникация. (Zhivkov, 1999: 190 – 192).

2. Словото и неговата продуцираща, прогностична, превантивна функция. Ирина Коларска в „Магията на словото и мълчанието в обряда – формули и функции“ застъпва тезата, че съществуват *монологични форми на обредно слово* – кратки и дълги. Към първите тя отнася благопожеланията, съставени от едно изречение, а към вторите – благопожеланията, изградени от няколко части, свързани съюзно; обредно мълчание; диалогични форми на обредно слово. Изследователката е категорична в становището си, че „словото в обряда функционира посредством вербални формули, които спомагат за формализирането, заучаването и придаването на неизменност“.¹⁾

3. Адаптиране на християнската догма към съществуващата вече обредна практика. За Мария Шнитер е налице взаимното влияние на различните културни кодове – на фолклорния и на християнския, по следния начин.

3.1. Своеобразното пресичане на календарния и семейния обреден цикъл намира различни ритуални форми във фолклорната и християнската традиция. Независимо от различията в произхода и вложения смисъл двете ритуални парадигми се намират в отношение на коекзистенция, което не включва задължително наличие на опозиция. Напротив, в съзнанието на обикновените вярващи тяхното взаимодопълване и почти взаимозаменяемост са неоспорим факт.

3.2. (...) Първоначална цел на християнството е въвеждане на формално-ритуалната страна на вярата. Така целият религиозно-ритуален корпус би трябвало все повече да се закрепва към устойчива структура, която да

бъде нова, заместваща универсалната езическо-фолклорна информационна система.²⁾

Дидактически концепции

Съвременното обучение е ориентирано към партньорски тип взаимоотношения между участниците в педагогическия процес. Изследователи като Радослав Радев, Иван П. Иванов в своите теоретични концепции препоръчват интерактивността като подход за развиване на литературни и социокултурни компетентности. В книгата си „Българската възрожденска литература в училище“ Радослав Радев констатира една основна слабост в обучението по литература – игнорирането на играта заради схващането, че тя не може да възпитава и поради тази причина е неприложима в познавателния процес. Авторът категорично отхвърля подобно становище със следния аргумент: „Най-естественият път за детето към изкуството е играта. Чрез нея то развива въображението, душевността си, артистичното начало и нещо много важно – способността си да общува“ (Radev, 2001: 137). Като потвърждение на тезата на Радослав Радев за промяна в отношението на преподавателя към учебния процес, за активизиране на учениковата дейност е и разбирането на Иван Иванов, че е необходим диалог в рамките на учебния час между субектите в образователния процес. В своето изследване „Интерактивни методи на обучение“ специалистът анализира задълбочено предимствата на интерактивното обучение и предлага различни варианти за приложението му. Ще посочим два от тях, които ще бъдат използвани в проекта.

1. *Ученикът като учител (student teaching)*. Ученикът временно замества преподавателя в учебния процес. Предимствата на този вариант на интерактивен режим за петокласника са: формиране на интелектуални, речево-комуникативни умения, развиване на умения за систематизиране на базова информация от различни източници, изграждане на модел на поведение в конкретната ситуация.

2. *Съвместно (кооперативно) обучение*. Класът е разделен на отделни групи и работи по конкретно поставена задача.³⁾

При съдържателното конструиране на варианта сме се съобразили с етапите на познавателния акт и ролята на дидактическият принцип нагледност, който „облекчава процеса на усвояване на знанието и съдейства за задълбочаване на интереса към обучението и спомага за трайното овладяване на учебния материал; в нагледните образи се отразява многообразието на явленията, а това е особено важно за изграждането на цялостни представи у учениците за тях“ (Andreev, 2001: 118). За тази цел предлагаме използването на два вида нагледност: динамична (филм) и словеснообразна (базови текстове от художествената литература, както и на текстове от различни източници на информация). Чрез визуализацията се реконструира знание и същевременно учениците формират умения за концентрация, за анализиране и систематизиране.

зиране на информация не от текстов източник. Използването на втория вид нагледност – словеснообразната, е с цел да се осмисли празничната, респективно ритуално-обредната „драматургия“ и чрез богатата словесна образност ученикът да компенсира липсващия си опит, знание за този етап от културата на българина.

Проектът за възприемане и осмисляне на темата *Фолклорен/традиционен календар* се основава на учебната програма по литература за V клас от 2016 г. Тук поместване само темата на конкретния урок и примерни учебни ситуации за реализирането ѝ (текстове, интернет ресурси и обговорените в Дидактически основания интерактивни техники, чрез които е възможно да се формират ключови компететности).

Тема: Празник и календар

Учебни ситуации за разгръщане на темата

1. Слънцето, луната, звездите в народната митология. Ние предлагаме използването на текст от книгата на Лозинка Йорданова „Българска народна митология“:

Слънцето, или Светилото, както го наричали те, било най-почитано от всички, защото от него идела топлината, идела светлината. То давало зеленина, дърветата цъфтели и давали плод. А там, където минало, и болести нямало. Забелязало човеикото око, че Слънцето се движи по различни пътища и когато минело по единия, е лято, а по другия – зима. С трепет древният човек е следил измененията на Луната – тази вълшебница, дете непрестанно се преобразява. Тя е ту като диск, ту като полумесец, ту израства, ту намалява. Това тайнство, повтарящо се в определено време, заставило хората да се дивят и като не могли да си го обяснят, обявили Луната за божество. Той е по-малък брат на слънцето и по-близо до хората. Неговата роля в живота им е особено важна – при обреди и обичаи, при раждане и женитба, при лекуване. Звездите според хората в древността са китките в небето. Всеки новороден човек си има своя звезда. При раждането на всеки се раждала и неговата звезда, която го водела и го пазела от злини. Вярата, че звездите винаги бдят, за да се случи само добро, е родила много народни практики. Звездите на небето имат много имена – Зорница и Деница са две имена на една и съща звезда: Зорницата свети при зори, а Деницата – през деня. Те никога не се срещали. Вечерница, Керванка, Квачка, съзвездие Опашията звезда... Дедите ни са вярвали, че който може да види звезди посред бял ден, бил е много праведен. По звездите се е гадаело кога е добре да се сее, да се жъне, да се коси; по тях познавали скоро ли ще дойде пролетта, лятото, зимата. Момите преди женитба изповядвали своите мечти пред звездите и вярвали, че те са чули копнежите им и ще ги осъществят. По звездите селянинът гадаел до точност каква ще е годината – дъждовна или сушава. (Yordanova, 2000: 57 – 67).

2. Равноденствие, слънцестоене, лунни фази. Този етап от хода на урока е необходим, за да се осмисли обвързаността на календарната структура с астрономическите явления (филмът „Земята и сложното ѝ движение около слънцето“)⁴⁾.

3. Календар и видове календари. Празник – същност, организираност. Позоваваме се на есеистичния текст на Нихело Немо от книгата ѝ „Празниците: Астрономия за дами – илюстрирана книга на звездите“. В този етап от педагогическия процес може да се приложи интерактивната техника работа по групи. Задачата към първа група е: *Древното и съвременното разбиране за календар*. Към втора: *Видове календари и връзката им с небесните тела*. Към трета: *Празникът – същност и етапност*.

Текст за първа група

*Календар – календарът е небесният образ на земния ред на дните и годините. Календарът е път и метод за измерване на този път. Той е часовникът и часовникарят. Календарът е измислен от древните египтяни някъде около 2781 или 2776 г. пр. Хр. Думата календар идва от *caléo* – провъзгласявам, или *calendae, kalendae* – название на първия ден на месеца, или от *calendarium* – книга на задълженията; организираността на дните, седмиците, месеците в рамките на една година. Слънцето и Луната са важните небесни светила, въз основа на които са се създавали календарите. По-късно започва да се влага друг смисъл във възприетата по такъв начин дума календар – като система, отчитаща периодичните видими движения на Слънцето и Луната за измерване на интервали време. Така денонощието, лунните фази и смяната на годишните сезони са залегнали с основата на календара, а съвместяването им определя различните календарни системи.*

Текст за втора група

Съществуват 3 типа календари. Слънчев календар – съгласуван е с продължителността на слънчевата година. Слънчевата година „стои“ върху четири кита – това са основните дати: две равноденствия и две слънцестояния. Истинската слънчева година съдържа 365,2422 денонощия, но гражданският календар за удобство отчита цяло число денонощия – 365, като остатъкът от едно денонощие се добавя всяка четвърта година в т.нар. високосна година. Фламарион в своята „История на небето“ пише, че в древноегипетската традиция Слънцето е изобразявано като юноша по време на пролетното равноденствие, като мъж с голяма брада – в деня на лятното слъцестоене, като старец – в деня на есенното равноденствие, а в деня на зимното слънцестоене – като бебе-младенец. Лунен календар – основава се върху продължителността на синодичния месец (лунния месец между две последователни еднакви

лунни фази – пълнолуние, новолуние, първа четвърт, последна четвърт).
Лунно-слънчев – съгласуване на продължителността на лунния месец и на слънчевата (тропическа) година.

Текст за трета група

Делниците са дни за дела, празниците – за празнуване. Празниците са свързани с вярата, с кръвта, със славата. Те са религиозни, фамилни и празници на уменията на ръцете, на ума, на таланта или на силата. Независимо от етнографията всички празници играят по правила – начало, приветствие, подарък, възторг, трапеза, танци и край. Празникът винаги се познава по това, че е озарен от необичайна светлина. Необичайната светлина е тайнствена, внезапна, искряща, зашеметяваща. Празникът се родее с божественото, а делникът – с човешкото (Нето, 2005: 44 – 45).

Тема: „Роди се светлината на земята / и любовта на хората в сърцата“ („Коледа“ от Никола Фурнаджиев)

Учебни ситуации за разгръщане на темата:

1. Бъдни вечер – същност, значение, емоционална атмосфера, роли на участниците. Като възможност за постигане на ефективност при възприемането на Бъдни вечер и за формиране на конкретна представа за етапи и съпътстващи ритуални действия в празника, използваме филма на Мира Добрева *Бъдни вечер*⁵⁾. На учениците са поставени следните въпроси и задачи:

1. Кои са основните задължения на възрастните при подготовката и самия празник Бъдни вечер?
2. Кога и от кого се извършват отделните ритуални действия по време на Бъдни вечер и какво е значението им в празника?
3. Символика на бъдника, на храната в празника.
4. Реакциите на децата по време на празника.
5. Кои семейни ценности се утвърждават чрез празника?

2. Коледа – раждането на светлината и любовта; важен християнски празник. Използване на интерактивната техника работа по групи. Първа група – „Рождество Христово“ от „Четива по вероучение“ на Елин Пелин. Втора група – „Даровете на влъхвите“ от О‘Хенри. Трета група – „Солено и сладко“ от Деян Енев.

3. Значение, етапност и емоционалност в обряда коледуване. За осмислянето на обряда коледуване смятаме за целесъобразно учениците да работят с текста на Иван Кирилов „Бъдни вечер“⁶⁾.

В низката горница е тихо и топло. През прозорчето се белеят заснежени дървеса. Из отсрещните комини се вият сиви стълбове дим. Някъде пролайва куче и замлъква, сякаш се вслушва в коледарските песни, подети от татък поповата къща. Песните ечат все по-близо

до бащините порти. Изтрополяват децата по стълбите и след малко коледарите запяват в нашия двор: „Станенине господине,/ Добри сме ти гости дошли/ Добри гости коледари!“.

Коледарите, все млади, напети момци, обсипани със снежинки, влизат вкъщи. Тука един пее, друг кърши рамене, потропва с крак и току се провиква „Иха-хаха! И-хи-хи!“.

Други вкупом песен подеват. (...) Щом секна песента, най-голямата сестра вдигна менчето и редом зачерпи веселите коледари. А баща ми, застанал пред тях, с шарен пош в ръка на коледари отвърща:

Добре дошли, скъпи гости,
скъпи гости – коледари.

Цяла къща от година
вази чака, за да чуе:

благослов и вити песни,
напявани от години,

род да крепят, дом да славят....

Пийне най-възмъжалият коледар, пред баща ми застане и благославя:

„Ръж да класи на коня до грива.

Зряло жито да грей като злато.

Кукурузи реси да изкарат,

че кон с юнак в тях да се изгуби.

Къдра лоза – грозд с друг да приплоди.

Ечемици – клас педя да вържат!“.

Майка ми с глава преклонена тихом им отвърща: „Чул ви господ – нека стават / берекет и сватби много!“.

Бялото менче повторно изрежда засмени коледари, а те още по-весело, по-гласовито песен допяват:

„Израснало е дърво столовата.

Корените му – три боя в земята,

върховете му в небеса избили:

корени са синове отбрани,

китни грани – снахи и невестии,

а върхари – внуци ненагледни“.

Току-що свършват песен и по-малката сестра, невръстна девойка, слиза от тавана с пълна престилка ябълки, сливи, круши и орехи, па по шепи всекому раздава. Мама свива вит кравай в шарена кърпа и на първи коледар подава. А коледарите тръгват и благославят:

„Както грее напролет зорница,

както гука сутрин гургулица –

тъй весело в този дом да бъде

до година, до амина!“.

Задачи за следващия час

1. Коледарски песни и благословии в обряда. Учениците трябва: да определят изреченията по цел на изказване и по състав; да анализират логическата структура на благопожеланията; ключовите лексеми, чрез които се постига определено внушение. Отново се използва текстът на Иван Кирилов.

2. Симулационна игра *Благи гости коледари*. Учениците могат да се позоват на информация от „Славите ли Млада Бога“ на Анчо Калоянов и от енциклопедичния речник *Българска митология*.

3. Коледа по света – традиции и инициативи. Изготвяне на презентация от трима ученици.

Тема: Традиционната и съвременната Коледа

Учебни ситуации за разгръщане на темата

1. Словесни коледарски благословии – проверка на поставената самостоятелна задача от предходния час.

2. Симулационна игра *Благи гости коледари*.

3. Коледата по света – традиции и инициативи. В тази учебна ситуация предлагаме да се използва интерактивната техника *student teaching*.

Тема: Великден – празник на духовното озарение и преобразяване

Учебни ситуации за разгръщане на темата

1. Великден. Същност и значение. С реализирането на тази учебна ситуация в хода на урока учениците могат да възприемат и осмислят: библейски събития, свързани с Великден; задължителни дейности в българското семейство през Великата седмица. Учениците са разделени на групи. Всяка една от тях работи върху два текста. Първият е откъс от книгата на Елин Пелин „Четива по вероучение“. Вторият е от изследването на Николай Ников „Празниците на българите с легенди и предания“, от Енциклопедичен речник „Българска митология“. Говорител от всяка група обобщава мнението на участниците в нея. Поставени са следните въпроси, които са еднакви за текстовете на всички групи:

1. Кои са действията на Исус и към какво са насочени те?

2. Кои са задълженията за членовете на семейството, свързани с подготовката за Великден?

3. Кое от действията във връзка с подготовката на Великден, свързва те със събитие от последната седмица в живота на Исус Христос?

Първа група

Велики понеделник

Текст А: *Последван от радостния народ и от учениците си, Исус влязъл в Йерусалим и отишъл в храма. Храмът бил изпълнен с крясъците на разни търговци и продавачи, които изпълнили всичко със стоките*

си. Иисус се възмутил. Той грабнал един камшик, разгонил и изпъдил тия, които се били подиграли с Божия дом, и казал:

– Божият дом е дом за молитва, не за търговия!

В храма между народа имало големи сановници и управници. Те, като видели смелостта на Иисус и голямата почит, която му прави народът, завидели Му и Го намерили опасен за държавата.

И решили да Го убият (Pelin, 1936: 24 – 26).

Текст Б: Седмицата преди Великден българите наричат „Великата“ или „Страстната неделя“. Тя е свързана с редица забрани и ограничения за хората. Не се пеят песни освен черковни, не се играят хора, не свири музика. От този ден започва голямото великденско чистене (Nikov, 2003: 41).

Втора група

Велики вторник и велика сряда

Текст А: Големците и първосвещениците, като видели, че всички почитат и славят Христа, наклеветили Го, че бунтува народа против царя и хули Бога. Властниците дали заповед Иисус да бъде уловен и съден. Те в сряда подкупили един от учениците Иисусови, който се казвал Юда и който се съгласил да им Го предаде (Pelin, 1936: 27).

Текст Б: Във Велики вторник моми и невести ходят за „мълчана“ вода. Тя е прясна, донесена от три извора и през цялото време, докато се носи, не трябва дума да се проговори. Такава ритуално пречистена вода се смята за целебна. Използват я за здраве. В сряда е абсолютно забранено да се извършва каквато и да е женска дейност: шиене, тъкане, предене. Единствено децата берат здравец, който на следващия ден ще използват за боядисването на яйцата (Nikov, 2003: 41).

Трета група

Велики четвъртък

Текст А: В четвъртък вечер Иисус бил в Гетсиманската градина с учениците си. Той се отстранил за малко да се помоли насаме. В това време Юда довел стражата и казал:

– Понеже вие Го не познавате, когото целуна, Той е.

И Юда пристъпил към Христа и Го целунал.

А Иисус кротко го запитал:

– Юдо, с целувка ли предаваш учителя си?

Войниците уловили Иисуса, вързали Го, почнали да Го бият и да Го мъчат.

Съденето на Иисус

Най-напред Иисус Го завели при първосвещеника Анна за разпит. Анна, като не можал да открие никаква вина у Иисус, ударил Го и Го пратил при Каяфа. Там дошли и много лъжесвидетели, които клеветили

Иисус и искали да бъде разпнат. Каяфа разпитал всички. Най-после се обърнал към Иисус и рекъл:

– Ти ли си Христос, син Божи?

– Аз съм – отговорил Христос.

Като чул тия думи, Каяфа раздрал дрехите си в знак на дълбока скръб и извикал:

– Как Го търпите още? Не чувате ли Го сами, че богохулства?

– Смърт за Него! Да се разпне! – почнала да вика тълпата.

Иисус кротко и със смирение понасял всичко (Pelin, 1936: 27 – 28).

Текст Б: На този ден семейните жени трябва да боядисат великденските яйца. Първите две от тях задължително трябва да са обагрени в червена боя. Първото се поставя до иконата в дома, а с второто се прави кръстен знак върху челата на децата за здраве. След това домакинята украсява останалите приготвени яйца в различни багри, рисува върху тях растителни мотиви, изображения на животни, соларни символи (Nikov, 2003: 42 – 43).

Четвърта група

Велики петък (Разпети петък)

Текст А

Иисус пред Пилат

Иисус бил осъден на смърт от първосвещениците. Но тяхната присъда според закона не могла да бъде изпълнена без одобрението на римския управител. Римски управител тогава бил Пилат. Завели Иисус пред Пилат. Било в петък сутринта. Пред дома на Пилат дошла голяма тълпа, която била против Иисус. Дошли и всички първосвещеници, които искали Иисус да бъде осъден. Пилат излязъл пред събраните и попитал:

– Защо сте се събрали и какво искате?

– Искаме Иисус да бъде разпнат. Той бунтува народа и го учи да не плаща данъка си.

Пилат дал заповед да доведат Иисус пред него. Той Го разпитал за учението Му и за всичко, в което Го обвинявали, но не намерил никаква вина у Него.

– Слушайте – обърнал се Пилат към събраните, – аз не намирам никаква вина у тоя човек.

– Да се разпне, да се разпне – викали събраните. – Той бунтува народа и хули Бога.

Но понеже Иисус бил от Галилея, Пилат казал да Го заведат пред Ирод, царя Галилейски, който през това време бил в Йерусалим.

Завели Иисус пред Ирод. Но Ирод също не Го намерил за виновен. Той заповядал да облекат Иисус в бяла дреха – знак за невинност, и

Го върнал пак при Пилат. Пилат, като видял, че Ирод връща Иисус облечен в бяло, казал: „Нито аз, нито Ирод намираме вина у тоя човек. Нека бъде пуснат“. „Да се разпне, да се разпне“, развикала се тълпата.

Пилат, като не искал да вземе вина върху себе си, поискал вода и си умил пред всички ръцете. Това било знак, че той не иска да вземе отговорност за смъртта на Иисус. След това Пилат казал:

– Вземете Го и правете с Него каквото искате! Аз не мога да нося вина за кръвта на Тоя праведник.

Разпятие на Иисус Христос

Иисус бил предаден на войниците и на тълпата. Те се нахвърлили върху Него. Вързали Му ръцете, положили на главата Му венец от тръни, били Го с камшици, подигравали Го и Го мъчили. Иисус всичко търпял с кротост и мълчаливо се молил за мъчителите си: „Господи, прости им, те не знаят какво вършат!“.

Голгота. Върху Гърба на Иисус сложили да носи тежък дървен кръст. На Голгота Иисус бил разпнат на тоя кръст, между двама също разпнати на кръстове разбойници. Иисус страдал тежко и мъчителите се радвали на страданията му. Измъчван твърде дълго, Иисус извикал: „Жаден съм“.

Но вместо вода един от войниците му поднесъл на копие то си гъба, натопена в жлъчка и оцет. Иисус вкусил и извикал:

– Боже мой, Боже мой! Свърши се всичко. Отче, в твоите ръце предавам дуиата си.

И като преклонил глава, издъхнал. В същия миг слънцето потъмняло, земята се разтърсила, а черковната завеса сама се раздрала на две. Всички, които били на Голгота, се уплашили и се разбягали. А някои паднали на колена и казали: „Наистина Тоя човек е син Божи!“.

Това било в петък. Привечер тоя ден на Голгота дошли добри хора, верни на Христа. Те били Никодим и Йосиф Ариматейски. Снели тялото на Иисус, увили Го в плащеница и Го погребали в градината на Йосиф (Pelín, 1936:29 – 33).

Текст Б: Народът го нарича още Разпети петък. Никой нищо не работи, защото вярват, че ако се наруши забраната, голям град ще бие реколтата. Единственото задължение на домакинята е да омеси обредните хлябове (козунак) за Великден. Според една легенда, когато Христос се отправя към Голгота с кръста на раменете си, моли една жена да му даде вода. Тя в този момент перяла и изпълнява молбата му, като му подава от водата, в която са натопени дрехите. Исус изпива водата. Преди да стигне до мястото на своята смърт, една жена му подава хляб, който току-що е опекла. След като се изкачил на Голгота,

синът Божии продумал: „Проклетата да е тази жена, която пере в този ден, и благословена да е онази, която приготвя хляба“. Обредните хлябове имат различна форма – кръгли, елипсовидни, във вид на плетеница. Задължително е в тях да има червено яйце. Брашното се пресява три пъти, оставя се да втасва, като в него се слага прясно откъсната зеленина – коприва или здравец и босилек (Pelín, 2003: 43 – 44).

Пета група

Велика събота

Текст А: Привечер в петък на Голгота дошли добри хора, верни на Христа. Те били Никодим и Йосиф Ариматейски. Те снели тялото на Исус, видели Го в плащеница и Го погребали в градината на Йосиф. В Йерусалим се пръснал слух, че на третия ден след смъртта си Исус ще възкръсне. Властта се бояла да не би учениците Исусови да откраднат през нощта тялото, а после да кажат, че Исус е възкръснал. Затова сложили на гроба му тежка каменна плоча и поставили въоръжени войници да пазят (Pelín, 1936: 33 – 35).

Текст Б: Българите я наричат още Погребална, защото в този ден обикновено се посещават гробовете на починалите близки. Задължително се прелива, прекадява се, палят се свеци, раздават се яйца, варено жито и хляб за душите на мъртвите (Nikov, 2003: 44).

Шеста група

Велика неделя

Текст А: В полунощ срещу неделя земята се разтърсила с бучение. Над Исусовия гроб се появила чудна ослепителна светлина. Исус възкръснал. Ангел Божи се явил и повдигнал надгробния камък, за да покаже на войниците пазачи, че гробът е празен. Едни от пазачите се разбягали, а другите попадали от страх. На другия ден рано сутринта при гроба Господен дошла Мария Магдалена с други още жени да посетят според обичая гроба. Но те го намерили празен. На отместената плоча стоял ангел Господен. Той им казал: „Не се бойте! Исус, Когото търсите, възкръсна. Върнете се и обадете на учениците Му!“. Възкресение Христово е най-големият празник за християните и се празнува най-тържествено. В този ден всички се радват. Черковните камбани бият цяла нощ. Хората заживяват с нови надежди, прощават си прегрешенията и стават по-добри. Защото Синът Божи, който дойде на земята да научи хората на добро, възкръсна от мъртвите. Ето защо хората тогава, като се срещат, поздравяват се с думите: „Христос Възкресе!“, на което се отговаря: „Наистина Възкресе“. Празникът на Христовото Възкресение се нарича Великден. За неговото посрещане хората се пригот-

вят със седемседмичен пост. В деня на Възкресение Христово свещениците в черквите пеят тая песен:

На църковнославянски:

Христос възкресе из мъртвих,
смертию смъртъ поправ,
и сущим во гробах
живот даровав.

Български език:

Христос възкръсна от мъртвите,
и смъртта със смъртта си победи
и на ония, които са в гробовете / живот дари (Pelin, 1936: 35 – 37).

Текст Б: На този ден е традиция семейството да се събере около празнично украсената великденска маса. Всички се чукат с боядисаните яйца, слага се великденска трапеза, на която задължително е присъствието на обредния хляб. Най-възрастният член на дома разчупва хляба според броя на членовете на семейството, като едно парче се оставя и до домашната икона. На този ден се посещават и кумовете, като се носят великденски яйца, козунак. Някога на този ден са се организирали тържества на открито – връзвали са се люлки, където младите момичета се люлеят за здраве. Всеобщата тържественост, радост, емоция са характерни за този ден (по Българска митология, 2006: 52).

2. Словесната формула „Христос възкресе / Воистина възкресе“. На учениците се изяснява смисълът на задължителния поздрав Христос Воскресе! и последващия отговор Воистина, възкресе! като част от ритуалната практика по време на Великден.

3. Симулационна игра Екскурзовод. В България често идват туристи. Представете си, че работите в туристическо-информационен център. По време на великденските празници японски туристи посещават вашия град и вие сте техен екскурзовод. Какво ще им разкажете за Великден?

4. Задача за следващия час.

4.1. Устно изказване на тема: Българският орден „За храброст“.

4.2. Изготвяне на презентация за колективните носители на ордена „За храброст“⁽⁷⁾.

Тема „Цветен Георги, мили Георги“

Учебни ситуации за реализиране на темата

1. Гергьовден – традиции и ритуални практики. Използваме разказа „Гергьовден“ от сборника „Селски календар“ на Георги Марковски.

2. Свети Георги – ревностен защитник на християнската вяра. В тази учебна ситуация учениците работят с *Кратко животописание на*

Свети Георги, за да осмислят празника в контекста на християнската традиция⁸⁾.

3. Шести май – официален празник на Българската армия и Ден на храбростта (военни държавни отличия). Обособяването на тази учебна ситуация в хода на урока е мотивирано от необходимостта учениците да осмислят официалния празник на Българската армия и Деня на храбростта и чрез военните отличия – атрибут на държавната власт, с които се демонстрират суверенитет и идентичност пред света. За тази цел използваме снимков материал от книгата на Тодор Павлов „Наградната система на България (1878 – 2010)“.

4. Устно изказване на тема: Българският орден „За храброст“. В тази учебна ситуация използваме интерактивната форма student teaching.

5. Презентация за колективните носители на ордена „За храброст“.

**Тема: Пасха – празник на свободата
и възкресението за еврейския народ**

Учебни ситуации за разгръщане на темата

1. Животът на евреите по време на египетското робство. В този етап от хода на урока използваме отделни сцени от филма „Принцът на Египет“ – библийска анимация.⁹⁾

2. Празникът Пасха – същност, значение, ритуални практики. Познаваме се на откъс от произведението „Жакито“ на Салис Таджер.

Празникът на празниците за всички евреи е Пасха – еврейският Великден. Той съвпада с първите дни на пролетта. Снеговете се топят. По мръсните и тесни улици на Ючбунар приижда топъл вятър от моята хубава Витоша.

(...) В навечерието на Пасха по стара традиция цялата наша фамилия се събира в къщата на чичо Йосиф. Тръгваме и ние към къщата на богатия. Нали такъв е старият библийски обичай. Край трапезата на всеки богат евреин трябва да има и бедни. Нали в писанието е казано: „Който е гладен, да дойде и се нахрани; който е в нужда, да седне на пасхалната трапеза и празнува; който има, да удовлетвори нуждите на бедните независимо какъв е: роднина, сънародник, приятел или... враг“. Слава богу, ние сме бедни роднини. Точно това е необходимо на чичо Йосиф. Ето защо ние имаме важно предназначение в тоя велик и хубав празник.

– Пригответе се – подкани баба Мазал, пременена с най-хубавата си празнична рокля, готова за по-дълго гостуване в къщата на чичо Йосиф.

– Готови сме – отвръща мама, също облечена празнично. Разбира се, и Регина, папа и аз не останахме назад.

(...) Ето че влизаме в хубавата къща като равноправни членове на това богато семейство. Изпитваме една скривана гордост, че имаме такива роднини. Слугините ни посрещат любезно, поднасят ни столове край подредената пасхална трапеза. Чичо Йосиф е седнал на централно място в очакване:

– Добър ден! Честито! – посреща ни той с усмивка.

– Честито! Честито! – отвърщаме почти едновременно.

(...) Равинът поглажда брадата си. Разтваря библията с корици от сребро и слонова кост, красива резба от древноеврейски мотиви, свързани с героични епизоди от еврейската история. Гласът му, плавен и кадифен, напомня гласа на главния равин на синагогата и на душите ни става светло и топло.

– Дари ни, о, господи, с мир, благодат, живот, правда и милост.

След него пригласяме и ние: „Вдъхни от своята светлина, защото със светлината си ни дал библията, която е пълна с живот“.

Настъпва най-важната част на молитвата. Пропяваме всички като в божии храм: „Да помним през всичките дни на живота си, когато излязохме от египетската земя“.

Равинът спира. Настъпва мъртва тишина. Той взема парчета маца и бою и ги завързва в салфетка.

– Най-добрият ученик да вземе това „вързопче“ и ще го държи метнато през рамо, за да напомня бягството на израелския народ от Египет и неговите скитания в пустинята. Хайде! Кой е най-добрият ученик?

– Жакито! – почти със съжаление каза чичо Йосиф.

– Вземи, Жакито! – заповяда равинът.

Аз премятам през рамо „вързопчето“ и държа с двете си ръце късите краища на салфетката. Равинът започва да чете „Агада Песах“.

(...) Започват пасхалните песни и псалми. Запяват всички хорово. Запяваме и ние, децата, радостно, с цяло гърло.

Да пеем славим с музика и песни,

с псалми, цветя и дъбрава

всяка сутрин, когато ставаме

живи, добри и здрави! (Tajer, 1984: 131 – 135)

3. Ролята на задължителното за празника пожелание и емоционалното му послание. Пожеланието До година в Йерусалим в края на празничната вечеря – словесен израз на идеята за вечност и бъдещност.

Тема: Курбан Байрам – жертва в името на обичта към Бога

Учебни ситуации за разгръщане на темата

1. Курбан Байрам – същност, значение, религиозна основа, ритуални практики. Познаваме се на откъс от романа „Музей на вечността“ на Орхан Памук.

(...). Фюсун беше на дванадесет, а аз на двадесет и четири години. 27 февруари 1969 година беше първият ден от Курбан байрама – празника на жертвоприношението. Ние, цялото радостно, елегантно с вратовръзки и сака, множество от роднини както обикновено в празничните утрини в дома ни в Нишанташи очаквахме обяда. На вратата често се звънеше, прииждаха все нови и нови гости – например по-малката ми леля, плешивият ѝ съпруг и техните шикозни и любопитни деца, всички се изправяха, ръкуваха се и се целуваха с новодошлите, а аз и Фатма ханъм черпехме гостите с бонбони; по някое време баща ми ни повика настрани мен и брат ми и каза:

– Момчета, чичо Сюрейя отново иска ликьор – каза той. – Нека някой от вас да отиде до магазина на Аладдин и да купи ликьор – ментов и ягодов.

(...) На излизане от къщи аз забелязах дванадесетгодишната Фюсун с тънки като клечки крака, с красива рокличка.

– Я да идем двамата с теб до магазина.

(...) Бяхме излезли, бяхме сторили няколко крачки в студа, когато съзрях насъбралата се под малка липа в страничния пуст и кален терен тълпа, която се готвеше да заколи овен за курбан. (...) Аз стоях настрани от церемонията на коленето на овена, която много години се извършваше на изоставеното място до нашата къща в празничната сутрин.

Крачехме смълчани с Фюсун право към магазина на Аладдин, пред джамията Тешивикие изви хладен вятър и сякаш собственото ми безпокойство ме накара да настръхна.

– Уплаши ли се преди малко? – попитах. – По-добре да не бяхме гледали...

– Горкият овен...

– Знаеш защо се коли овен, нали?

– Защото един ден, като идем в Рая, онзи овен ще ни преведе по моста Сират.

Така обясняваха курбана децата и неуките.

– Историята си има начало – подех аз с учителски тон. – Знаеш ли го?

– Не.

– Пророк Ибрахим си нямал син. Молел се непрекъснато и повтарял: „Господи мой, Боже, дариш ли ме със син, ще сторя, каквото пожелаеш“. Молитвите му били чути, родил се един ден синът му Исмаил. Неизразимо щастлив бил пророк Ибрахим. Безпределно обичал сина си, ден не минавал, без да го разцелува, без да го погали, хвърчал от радост и ден не минавал, без да благослови

Аллах. Една нощ Аллах му се явил насън и му заповядал: „Заколи сина си заради мен. Бог ти повелява да жертваш своя син“.

– Защо му е заповядал така?

– Слушай сега... и пророк Ибрахим се подчинил на Аллах. Измъкнал ножа си и тъкмо да заколи сина си, изневиделица се явил овен.

– Защо?

– Аллах пожалил пророк Ибрахим и му изпратил овен, та да го заколи вместо сина си. Защото Аллах видял, че Ибрахим изцяло му се е покорил.

– Ако Аллах не беше изпратил овен, Ибрахим наистина ли щеше да заколи наистина сина си?

– Щял е да го заколи – отвърнах угрижено. – Тъй като Аллах бил сигурен, че ще го заколи, го обикнал много и за да не го измъчва, му пратил овена.

Разбрах обаче, че не бива да разправам на 12-годишно момиче за баща, понечил да заколи, умъртви своя любим син. (...).

– В началото пророк Ибрахим не знаел, че овенът ще заеме мястото на сина му. Ала до такава степен вярвал на Аллах, до такава степен го обичал, че в края на краищата усетил, че никакво зло не би му причинил Аллах. Ако обичаме някого много, ако сме готови да дадем на него най-скъпото, което притежаваме, ние си знаем, че той не ще ни причини зло. Ето това е курбанът. Ти кого обичаш най-много?

– Мама и татко...

Когато стигнахме до дома ми, срещнахме шофьора Четин.

– Четин ефенди, татко ме прати за ликьор. Магазините в Нишанташи са затворени, ще ни откараш ли до Таксим. Пък после може и да ни поразходиш.

– Нали и аз идвам? — попита Фюсун. (...)

– Четин ефенди, за Бога, обяснете на детето, защо правим курбан, аз не успях да се справя.

– Ех, не говорете така, Кемал бей! — смутено се усмихна шофьорът. – Правим курбан, за да покажем на Аллах, че и ние като пророк Ибрахим сме му признателни... Курбанът означава, че жертваме най-скъпото си нещо за Аллах. До такава степен обичаме Аллах, малка госпожице, че му даваме дори най-скъпото си. И то без да очакваме отплата.

– Накрая няма ли да отидем в Рая? — натъртих смело.

– Ако е рекъл Аллах... Това ще се разбере в Съдния ден. Ние обичаме да правим курбан не за да идем в Рая. Правим го, защото обичаме Аллах, без да очакваме отплата.

– Ей, Четин ефенди, та ти си бил много вещь в религиозните въпроси.
– Какво говорите, Кемал бей, Вие сте доста начетен, знаете повече. При това да си наясно с тия работи, не се нуждаеш от вяра, от джамия. Ние безкористно даваме на най-любимия си човек най-ценното, най-скъпото си нещо.

– Да, но нашето себеотрицание обезпокоява човека, за когото правим... Мисли си, че очакваме нещо от него.

– Аллах е велик – проговори Четин ефенди. – Аллах вижда и знае всичко... И разбира безкористната наша любов към него. Никой не е способен да измами Аллах (Pamuk, 2009: 46 – 55).

2. Ролята на словото в празника Курбан Байрам. На учениците се изяснява ролята на словесната формула *Със здраве ти байрам* в контекста на празничната традиция.

3. Симулационна игра Дискусионно студио. От учениците се изисква да използват знанията си за Великден, Пасха и Курбан байрам в дискусия на тема *Еднакви в различността*.

NOTES / БЕЛЕЖКИ

1. <https://repozytorium.amu.edu.pl/jspui/bitstream/10593/4745/1/Kolarska%20Irina.pdf>
2. Поместените тези на Мария Шнитер са от „Молитва и магия“ и от статията „За социокултурния смисъл на синтеза между християнския и фолклорния обреден комплекс през XIV – XVIII в.“, публикувана в сп. „Литературна история“, 1991 г., №. 20.
3. [file:///C:/Users/User/Downloads/Interaktivni-metodi-za-obuchenie%20\(4\).pdf](file:///C:/Users/User/Downloads/Interaktivni-metodi-za-obuchenie%20(4).pdf)
4. <http://vbox7.com/play:a42dff105b>
5. http://bnt.bg/bg/productions/167/edition/27925/denjat_otblizo_s_mira_dobрева_23_dekemvri_2011
6. Текстът е публикуван в „Христоматия за първи клас на прогимназиите“ от 1921 г. с автори Елин Пелин и Ран Босилек през 1921 г.
7. <http://edinzavet.wordpress.com/projects/orders/vozahr/>
<http://edinzavet.wordpress.com/projects/orders/>
<http://www.boiniznamena.com/?action=article&id=10>
<http://www.bulgarianhistory.org/znamenata-na-ba-lgarskoto-opa-lchenie/>
8. http://www.pravoslavieto.com/life/04.23_sv_georgi_pobedonossec.htm
9. <http://www.vbox7.com/play:ef50521ed8>
<http://vbox7.com/play:ef32dac777>

REFERENCES / ЛИТЕРАТУРА

- Andreev, M. (2001). *Protsetsat na obuchenie*. Sofia: Univ.izd. „Sv. Kliment Ohridski“ [Андреев, М. (2001). *Процесът на обучение*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“].
- Zhivkov, T. Iv. (1999). *Do sledvashtata zapetaya*. Sofia: Hristo Botev [Живков, Т. Ив. (1999). *До следващата запетая*. София: Христо Ботев].
- Ivanov, I. (2005). *Interaktivni metodi na obuchenie*. – *Yubileyna nauchna konferentsiya s mezhdunarodno uchastie 50 godini DIPKU – Varna na tema “Obrazovanie i kvalifikatsiya na pedagogicheskite kadri – razvitie i proektsii prez XXI vek”*. [Иванов, И. (2005). *Интерактивни методи на обучение – Юбилейна научна конференция с международно участие 50 години ДИПКУ – Варна на тема „Образование и квалификация на педагогическите кадри – развитие и проекции през XXI век“*].
- Yordanova, L. (1998). *Slanchovi povratki*. Sofia: GLOBUS EMAS [Йорданова, Л. (1998). *Слънчови повратки*. София: ГЛОБУС ЕМАС].
- Yordanova, L. (2000). *Balgarska narodna mitologiya*. Sofia: EMAS [Йорданова, Л. (2000). *Българска народна митология*. София: ЕМАС].
- Kaloyanov, A. (2002). *Slavite li Mlada Boga (vsichko za praznika Koleda, 72 koledni pesni, 4 blagoslovii) – Elektronno izdatelstvo LiterNet, 24.12.2002*, <http://litenet.bg/publish/akaloianov/slavite/content.htm> [Калоянов, А. (2002). *Славите ли Млада Бога (всичко за празника Коледа, 72 коледни песни, 4 благословии) – Електронно издателство LiterNet, 24.12.2002*, <http://litenet.bg/publish/akaloianov/slavite/content.htm>].
- Markovski, G. (1987). *Selski kalendar*. Sofia: Otechestvo [Марковски, Г. (1987). *Селски календар*. София: Отечество].
- Nemo, N. (2005). *Praznitsite. Astronomiya za dami – ilyustrovana kniga na zvezdite*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“ [Немо, Н. (2005). *Празниците. Астрономия за дами – илюстрирана книга на звездите*. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“].
- Pelin, E. (1936). *Chetiva po verouchenie*. Sofia: Hr.G. Danov [Пелин, Е. (1936). *Четива по вероучение*. София: Хр.Г. Данов].
- Pamuk, O. (2009). *Muzey na nevinnostta*. Sofia: Ednorog [Памук, О. (2009). *Музей на невинността*. София: Еднорог].
- Radev, R. (1998). *Balgarskata vazrozhdenska literatura v uchilishte*. Veliko Tarnovo: Slovo [Радев, Р. (1998). *Българската възрожденска литература в училище*. Велико Търново: Слово].
- Tadzher, S. (1975). *Zhakito*. Sofia: Narodna mladezh [Таджер, С. (1975). *Жакито*. София: Народна младеж].

Shniter, M. (2001). *Molitva i magiya*. Sofia: Univ. izd. „Sv. Kliment Ohridski“ [Шнитер, М. (2001). Молитва и магия. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“].

FOLKLORIC/TRADITIONAL CALENDAR AND NEW LITERATURE CURRICULUM FOR 5TH GRADE

Abstract. This article suggests a framework for developing key competencies according to the new literature curriculum for 5th grade with the following topic from the educational content: Folkloric/Traditional calendar. For this purpose, we refer to Folkloristic theses and didactic concepts in relation to new trends in education. The project includes: plan of a specific lesson and a system of exemplary learning situations for its implementation (texts, internet resources and interactive techniques).

✉ **Dr. Krasimira Taneva, Assist. Prof.**

Department “Bulgarian Literature and Literary Theory”

Faculty of Philology

“Paisiy Hilendraski” University of Plovdiv

16, Philip Makedonski St.

Plovdiv, Bulgaria

E-mail: rrt@abv.bg